

УДК:821.163.41: 929 Ђорђевић М.

ИД: 195668748

Оригинални научни рад

ДОЦ. ДР ЈАРОМИР А. ЛИНДА¹

Универзитет у Београду, Филолошки факултет, Катедра за славистику

Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици,

Филозофски факултет, Катедра за руски језик и књижевност

МАНОЈЛО ЂОРЂЕВИЋ ПРИЗРЕНАЦ КАО УРЕДНИК У ЧЕШКО-РУСКОМ ЧАСОПИСУ „СЛОВЕНСКИ СВЕТ“ 1872. ГОДИНЕ

Сажетак. Студија се надовезује на монографије Владимира Бована (2002) и Сунчице Денић (2003) о Манојлу Ђорђевићу Призренцу и покушава да одговори на нека за сада нерешена питања: када, како и због којих разлога је дошао Призренац у Праг? Шта је тамо радио и зашто су га аустријске власти лишиле слободе? Уз коришћење досада непознатих извора у Музеју чешке књижевности у Прагу, као и чешке штампе из тог периода, установили смо да је Призренац у Праг стигао у марту месецу 1872. године да ради као уредник новооснованог чешко-руског часописа „Словенски свет“, да би већ 3. маја исте године био ухапшен због телеграма, који је послао московским дневницима. У августу исте године био је осуђен на шест година робије, да би на крају био пуштен на слободу у јануару месецу 1877. године. У студији се детаљно анализира, пре свега, „Словенски свет“ и период Призренчева боравка у Прагу до тренутка хапшења, као и позадина и околности његовог одласка из Београда. Једним од резултата јесте и откриће неколико до сада непознатих новинарских текстова Манојла Ђорђевића Призренца, који се тичу Косова и Метохије.

Кључне речи: Манојло Ђорђевић Призренац, Праг, часопис „Словенски свет“, Ондржеј Гинтер-Прелучев, Јозеф Јакуб Тоужимски, Велимир Валожих, Франтишек Бартел, Вацлав Влчек, Јозеф Здењек Раушар.

¹ lindajaromir@seznam.cz

До пре пар година било је познато само неколико, не сасвим тачних, података о боравку српског писца Манојла Ђорђевића Призренца у Прагу, уколико тако можемо назвати његово утамничење у аустријском затвору. Знало се, на пример, да је своју драму „Слободарка”, која је изашла у Новом Саду 1881. године, посветио „чешко-словенским родољупцима”, у знак захвалности свим Чесима који су му помагали када су га аустријске власти отерале у затвор. Највише информација о прашком периоду његовог живота налазимо у краткој биографији која је изашла у оквиру антологије „Шетња српским Парнасом” Јозефа Здењека Раушара (Raušar, 1907: стр. 87–88). Раушар у њој наводи да је Призренац био ухапшен и затворен на шест година из политичких разлога, те да је пуштен на слободу после четири године. Конкретан разлог као и тачне године када се то догодило не наводи.

Наша сазнања о том периоду радикално су се променила почетком XXI века. Животом и радом Призренца интензивно се бавила Сунчица Денић и њој припада заслуга за откриће непознатих писама Манојла Ђорђевића упућеним чешким писцима у Прагу. Своје откриће је јавно објавила у чланку „Манојло Ђорђевић Призренац, књижевник” (Денић, 2002: стр. 228) и много детаљније обрадила у својој дисертацији објављеној под називом „Књижевно дело Манојла Ђорђевића Призренца” годину дана касније (Денић, 2003: стр. 13–18). Сунчици Денић служи на част то што је несебично уступила копије поменутих писама Владимиру Бовану, тако да је он у својој монографији о Призренцу из 2002. године могао да изнесе, за сада, највише информација о његовом боравку у Прагу (Бован, 2003: стр. 84–100).

Међутим, двоје поменутих аутора вероватно нису имали могућност да прочитају оригинале, већ су користили само фотокопије тих писама, па је дошло до неколико неправилности у датирању и интерпретацији одређених места чешког текста из XIX века. Мада у овој студији нећемо користити сва писма, навешћемо њихов кратак садржај.

Највише писама упућено је Франтишеку Бартелу (1841–1911), чешком издавачу и новинару, власнику познатог Завода за дуборез, који је у време Призренчеве робије издавао часопис „Слике живота” („Obrazy života”) и са којим је Призренац, током служења казне, највише сарађивао. Писама има укупно 14, из периода од 1872 до 1876. године; док Бован наводи само 10 њему познатих писама (Бован, 2002: стр. 91), Денић њихов укупан број не наводи. Писма су датирана по три пута: од стране Призренца (не увек), цензора у затвору и Бартела, с тим што је он имао навику да свако пристигло писмо на првој страни означи цртом у облику спајалице, на чијој горњој ивици би забележио датум када је писмо примио, и на доњој ивици датум када је на њега одговорио, наравно уколико је одговорио. Тако на пример писмо које Денић наводи са датумом од 15. марта 1872. и које је писано на меморандуму са текстом „K. k. Männerstrafanstalt zu Prag” („Ц. к. Мушки затвор у Прагу) не потиче из те године; датум није записао ни Призренац нити Бартел, него цензор, а сигурно је дошло до грешке, јер у то време При-

зренац још није био у затвору. Сва ова писма су писана на чешком језику. Од писма, које је Призренац послао Вацлаву Влчеку (1839–1908), чешком писцу и издавачу часописа „Osvěta” („Просвета”), сачувана су три из периода од 1877 до 1879. године и једно, последње, из 1892. године. Друго писмо је послато из Беча, остала су послата из Београда и сва су писана на чешком језику. Само је једно писмо Призренца сачувано у заоставштини Јозефа Здењека Раушара (1864–1952), који је радио као хемичар у Вајфертовој пивари у Београду од 1885. до 1897. године. Раушар, преводилац и приређивач већ поменуте прве антологије српске поезије на чешком језику, упознао је Призренца тек након свог доласка у Београд. У његовој заоставштини се још налазе три Призренчеве визиткарте са кратким порукама. Желимо истовремено да напоменемо да се овде ради о јединим нама познатим писмима Манојла Ђорђевића Призренца из поменуте архиве, бар што се тиче фондова који имају свој инвентар.

Управо откриће Призренчеве преписке у централном архиву чешких писаца у Прагу, чији пун назив гласи „Књижевни архив Музеја чешке књижевности” („Literární archiv Památníku národního písemnictví”) омогућило је Владимиру Бовану и Сунчици Денић да опишу и приближе боравак у Прагу Манојла Ђорђевића Призренца, и тако отклоне многе недоумице у вези са тим периодом. Али ни њима није пошло за руком да открију прави и конкретан разлог Призренчевих недаћа у Прагу као и тачан период када је био у затвору. Ми ћемо – противно свим правилима добре градације научног чланка – открити одмах на почетку, не само године, већ и датуме Призренчевог боравака у затвору, као и разлог робијања. Призренац је ухапшен 3. маја 1872. године и осуђен је за велеиздају на шест година робије (Arbes, 1896: стр. 336 и 341). Био је помилован, тако да на слободу излази „већ” 9. јануара 1877.² Осуђен је за велеиздају зато што је московским новинама послао један кратак телеграм.

Како бисмо дошли до ових сазнања, послужили смо се, поред поменутих и не сасвим искоришћених писма Призренца Бартелу, Влчеку и Раушару, још и преписком између београдског издавача Велимира Валожића и Франтишека Бартела, као и бројним чешким часописима и новинама из XIX века. Призренчево утамничење имало је прилично велики одјек у чешкој штампи и то не само у време његовог „боравак” у прашкој тамници Св. Вацлава, већ и касније, што је трајало све до његове смрти 1896. године. Захваљујући томе можемо данас да пратимо у чешкој штампи, како неке моменте из тог периода (запрепашћење јавности што није био ослобођен приликом амнестије 1875. године, посета његове мајке исте године и сл.), тако и Призренчеву јавно објављену захвалност чешким родољубима после пуштања на слободу, те његов пут на црногорско ратиште исте те 1877. године, затим Призренчев апел Чесима да сакупљају добровољне прилоге за Црногорце, који је објавило више чешких листова, све до неколико читуља поводом његове смрти. Занимљиво је да, практично, сваки овакав текст, био то кратак из-

² Вест о његовом пуштању на слободу је пренело неколико чешких новина, нпр. Anonym, 1877: *Srb Majojlo Jovanovic Dordjevic*. U: *Národní listy* 17, br. 9 (10. 01. 1877), str. 2.

вештај или подужи чланак, прати напомена да је био осуђен због велеиздаје и да је казну одлежао у прашком затвору, све у циљу да се читаоци подсети да су братски Срби били раме уз раме са Чесима у резистенцији против бечке владе. Ми ћемо у овој студији искористити само оне текстове који се тичу наше теме, тј. пишчева боравка у Прагу од његовог доласка све до осуђивања.

Ту спадају и чешки часописи у којима су објављени до сада непознати Призренчеви текстови; у њима можемо пратити формирање „идентитета српског јужњачког бића” (Денић, 2003: стр. 7) и обиље тема о старој Србији код Призренца, као што је чланак „Шкипетари” у Бартеловим „Сликама живота” или политолошка расправа „Права и захтеви Србије”, која је излазила у деловима у водећем чешком дневнику „Narodní listy” 1878. године.³ Свакако би било пожељно да се све те новине и часописи пажљиво ишчитају и анализирају.

Један часопис нам је послужио у највећој могућој мери; часопис који је излазио годину дана, управо те пресудне 1872. године и у коме је Призренац радио као уредник. У питању је готово непознати лист „Словенски свет”, који је излазио у Прагу паралелно на чешком и на руском језику,⁴ са неутралним поднасловом „Лист за културни напредак, политику и привреду”, али зато са ватреним прогласом да би требало да то буде „часопис посвећен ширењу и јачању узајамности међу свим словенским народима”, а који је био основан у циљу „заједничког наступања на пољу образовања свих словенских племена”.⁵ Не знамо нажалост политичку позадину оснивања часописа, вероватно је идеја за његово издавање произашла из словенофилских руских кругова у Прагу и Москви. Судећи по обимном броју огласа, који прате сваки број (чак 36 страна у чешком издању) часопис је свакако – макар у првом полугодишту – имао у залеђу довољно финансијских средстава.

Као главни уредник и издавач наводи се Јозеф Јакуб Тоужимски (Josef Jakub Toužimský 1848–1903) чешки писац и новинар, о коме ће још бити речи. Властник „Словенског света” био је русофил и мало познати чешки новинар Ондржеј

³ Непотписана расправа која је била послата из Београда у априлу 1878. г. носи назив „Права и захтеви Србије” („Práva a nároky Srbska”) спада у низ за сада непознатих Призренчевих новинарских текстова које смо дешифровали уз једну напомену у писму Призренца Влчеку од 18. априла 1878. Излазила је у деловима: Narodní listy, 18, 1878, I – бр. 104 (27. 04. 1878), стр. 1 (први део уз мото „Justitia regnorum fundamentum” којим се Призренац служио при одбрани у Прагу); II – бр. 105 (28. 04. 1878), стр. 2; III – бр. 107 (01. 05. 1878), стр. 1; IV – бр. 109 (03. 05. 1878), стр. 2; V – бр. 112 (Prilog uz broj 112, 07. 05. 1878), стр. 1. Не искључујемо могућност да је и телеграм, који је насловљен „Из Београда, 30. априла” („Z Bělehradu, 30. dubna”) и који је изашао у истом броју и на истој страни као и трећи део ове Призренчеве расправе, послао у Праг Призренац. Говори се у њему о одласку депутација из Старе Србије у Петроград са молбом да се „старосрпска територија прикључи Србији”. Телеграм је потписан шифром „М”. Чланак „Шкипетари” (Obrazy života, 4, 1874, ч. 18, стр. 278–280) је потписан „М. J. Dorděvič”, како су Чеси најчешће транскрибовали његово презиме.

⁴ Руско издање нисмо успели да нађемо ни у једној чешкој или српској библиотеци; сви цитати се односе на чешку варијанту.

⁵ Цитирамо према (ненасловљеном) прогласу редакције из децембра 1871. г. који је изашао у великом формату заједно са информацијом о цени, условима за претплатнике и сл. у прашкој штампарији Едуарда Грегра, и који је укоричен на почетку целог годишта.

Гинтер-Прелучев (Ondřej Günther-Prelučev 1844–1877). Докторирао је хемију у Бечу и све до 1872. године о њему се не зна готово ништа. „Словенски свет”, који је иначе био планиран да излази као двонедељник, на самом свом почетку запео је за око властима – само што је изашао први број, био је конфискован од стране полиције, али је Гинтер исти тај број поново одштампао. Као власник „Словенског света” ухапшен је 3. маја, заједно са Призренцем, што је наравно представљало катастрофу по будућност часописа.⁶ Гинтер је уз помоћ свог браниоца Јозефа Милдеа ипак успео да се извуче, када је доказано да није знао за телеграм који је послао Призренац, и 26. септембра 1872. године пуштен је из притвора, када је врховни суд потврдио ослобађајућу пресуду суда ниже инстанције (Arbes, 1896: стр. 336 и 341). После ослобођења Гинтер је одлучио да упозна јавност са током целог процеса, вероватно у знак подршке Призренцу, тако да у 11. и 12. броју (последњем, који је изашао) можемо да прочитамо детаљан опис целог судског процеса.⁷ Текст је насловљен „Московски листови пред прашком полицијом” и за нас представља драгоцен извор информација о Призренцу, као и целом процесу, који ћемо искористити у овом излагању. Занимљиво је да је Гинтер покушао да спаси свој лист на тај начин што није објавио свој поглед на целу ствар, него је преузео текст, који су под истим називом донеле московске „Савременије извјестије” (број није прецизиран). Овај објављени текст, који можемо сматрати контратужбом, и то још из пера уредника руског дневника, представљао је аустријским властима последњу кап у чаши и оне су након тога забраниле издавање часописа. Покушали смо да пронађемо оригинални текст, али како нам то није пошло за руком, и како није сачуван ни архивски фонд врховног суда нити затвора Св. Вацлава, преостаје нам овај чланак као једини извор на који се можемо у овом тренутку позвати.

Из претходо наведеног проистиче да ће одређивање тачног датума Призренчева доласка у Праг бити врло тешко, као што исто тако веома мало знамо о Призренчевим активностима у Београду пред сам долазак у Чешку. Познато је да је након средње школе радио као практикант једног (неименованог) министарства (Денић, 2003: стр. 13). Податак да се „у младости бавио књижевношћу и новинарством”, који наводи непознати писац у краткој биографији у „Босанској вили”⁸, поводом његове смрти, можемо да допунимо једним другим извором. На по-

⁶ Гинтер после забране „Словенског света” прелази у Беч, где је наводно био запослен у министарству рата. Убрзо је, међутим, отишао у Петроград где је намеравао да отвори свесловенску канцеларију. Одатле се због душевних сметњи вратио у Беч и тамо је завршио у психијатријској болници где је и преминуо. Податке наводимо према читуљи која је била објављена у листу „Posel z Prahy”. Anonym, 1877: *Úmrtí*. U: Posel z Prahy, br. 224 (15. 8. 1877), str. 2. У овој читуљи се погрешно наводи његово име, уместо Онджеј (или Андреј) стоји Чењек.

⁷ Ова два броја су изашла 22. октобра и у децембру (дан није наведен) 1872. г. Anonym, 1872: *Moskevské listy před pražskou policií*. U: Slovánský svět 1, br. 11, str. 321–326; br. 12, str. 349–351. Криза се не огледа само у квалитету чланака и смањеном периодичитету листа него и у томе што је у другој половини те године променио чак четири штампарије и што се Тоужимски повукао са функције главног уредника, те је на његовом месту наведен у бројевима 11 и 12 Владимир Чернер.

четку судског процеса који преноси „Словенски свет” наводи се следећи опис Призренца: „Ђорђевић – витак, млад мушкарац, 26 година, родом Србин, пореклом из Призрена у турској Србији. Његове крупне очи, орловски нос, показују да је брат са југа – Јужни Словен. Говори, међутим, мирно и озбиљно. Раније је живео у Београду где је издавао часописе „Србска пчела” и „Југославенска звезда”. Подаци о тим часописима, до којих смо дошли преко COBISS-а прилично су штурни: сачуван је само један и то седми број месечника „Србска пчела” из 1870. године са поднасловом „Лист за књижевност, забаву и сатиру” где се Призренац наводи као уређивач.⁹ Да ли је и касније излазио није познато, али претпостављамо да је из неких нама непознатих разлога престао да постоји, пошто се већ 1871. године М. Ј. Ђорђевић наводи као власник, који „издаје, уређује и одговара” за „Југославенску звезду”, „лист за политику и узајамне одношаје јужних Славена”, како гласи његов поднаслов. Нисмо међутим успели да пронађемо ни један број овог листа.

Важан је и податак, који је Призренац изнео у писму Вацлаву Влчеку од 1. априла 1877. На крају писма, или тачније торза писма, јер је сачувана само последња, пета страна, Призренац пита Влчека, како би могао „његов бивши професор” и „засада најбољи српски сликар Стеван Тодоровић” да учествује на Прашкој уметничкој изложби. О значају Стевана Тодоровића (1832–1925) за српско позориште сувишно је говорити. Био је ангажован као управник неколико аматерских трупа у Београду, касније је радио као сценограф у београдском Народном позоришту, окупљао је младиће, који су били заинтересовани за цртање, физичке вежбе као и за позориште. Нажалост не располажемо подацима, који београдски младићи су били чланови ових често неформалних кружока, и да ли је Тодоровић био Призренцу само професор у средњој школи, или је на њега утицао и на други начин. Како год било, мислимо да не бисмо погрешили, уколико бисмо управо у таквом окружењу тражили саме почетке Призренчева интересовања за позориште.

Неминовно се намеће и питање, како је Призренац уопште стигао до Прага, из којих разлога, ко и на који начин му је понудио ангажман у Гинтеровом „Словенском свету”. Како није сачувана архивска грађа, која би могла да помогне у расветљавању ове етапе пишчевог живота, покушаћемо да одговоре на ова питања бар делимично дамо уз помоћ поменутог листа „Словенски свет”, где је Призренац радио као уредник.

Пре него што то учинимо представимо још један текст, који је настао поводом пишчеве смрти. Реч је о подужем фељтону у прашким новинама „Národní listy”, који је објавио већ поменути Ј. З. Раушар, Чех, са којим се Призренац последњих година свог живота највише дружио.¹⁰ Раушар се при том позива на честе разговоре које је са пријатељем водио током свог вишегодишњег боравка у

⁸ У истом тексту се још наводи да је завршио три разреда гимназије исто толико разреда релке. Манојло Ђорђевић Призренац. Рубрика „Читуље”. Босанска вила XI, 1896, бр. 14, стр. 232.

⁹ Народна библиотека Србије, сигн. п 8212.

Београду. У Прагу се, према Раушаровим речима, Призренац обрео на крају шездесетих година XIX века. Пошто није имао средстава да студира а земљаци га нису дочекали са посебним одушевљењем, нашао се „у вихору велеграда доста усамљен”. Зато је дошао на идеју да посети Франтишека Палацког (1898–1876), чувеног чешког историчара који је тада већ био у поодмаклим годинама. Мада су га пријатељи одвраћали од те посете, ипак ју је једнога дана реализовао (нигде се нажалост не помиње датум). Палацки га је примио љубазно, али доста уздржано. Како је Палацки у току разговора сазнао да се ради о човеку „обузетом полетом родољубља, обећао му је да ће се постарати за пригодно место док не савлада чешки језик”. Раушар директно не наводи да је Призренац место уредника у „Словенском свету” добио посредовањем Палацког. Његову посету Палацком не можемо да потврдимо на основу неког другог извора, тако да морамо да верујемо Раушаровим речима.¹¹ Не искључујемо и могућност да је Призренац планирао да у Прагу, чим се мало снађе, упише неки факултет. Но, како ћемо касније видети, није тачан податак да је Призренац стигао у Праг још крајем шездесетих година, као и да је у Праг стигао тек тако, без неког позива, и да је тамо провео неко време „напуштен” у учењу чешког језика, пре него што је почео да ради у „Словенском свету”. Да ли је овде погрешно Раушар или је Призренца издало памћење, или је пак при разговору са Раушаром нешто дочарао, не знамо, но у сваком случају ове недоумице су опомена да не можемо у свему веровати каснијим сећањима, што Раушаровим, што Призренчевим.

Прва потврђена информација о Призренчевом боравку у Прагу јесте податак у изјави редакције „Словенског света” од 24. марта 1872.¹² У овој изјави се наводи да се био пријавио велики број пренумераната а редакција је планирала да, уколико би се такво стање одржало, поред паралелног чешког и руског издања припреми и српско-хрватско.¹³ Од тада је цела ствар толико напредовала да је администрација часописа могла да предузме припремне радове на овом издању, с тим што су у ту сврху обавезали једног хрватског и једног српског писца, од којих

¹⁰ Чешке новине су иначе објавиле више, додуше краћих читуља о Призренчевој смрти. Raušar, 1896: *Manojlo Đorđević Prizrenac, srbský spisovatel*. U: *Národní listy* 36, br. 252 (12. 09. 1896), str. 1. Слични, али краћи текст о Призренцу је Раушар објавио још једном у вечерњем издању истог листа 1937. године. Raušar, 1937: *Srbští studenti v letech šedesátých a sedmdesátých minulého století v Praze v popředí národního hnutí. II. Manojlo Đorđević*. U: *Večerník Národních listů* 77, br. 94 (05. 04. 1937), str. 4 („Српски студенти шездесетих и седамдесетих година прошлог века у Прагу на челу народног покрета”).

¹¹ У заоставштини Франтишека Палацког, која се чува у архиву Народног музеја у Прагу и у архиву Музеја чешке књижевности се не налазе писма М. Ђорђевића Призренца, нити смо наишли на неки други документ који би ову посету потврдио.

¹² У овом броју примећујемо проблем са датумом издања, који се иначе наводи на насловној страни сваког броја по јулијанском и грегоријанском календару. Овај, трећи број је датиран 7. (по старом) и 24. (по новом) марта 1872, што никако не одговара тадашњој разлици која је била 12 дана. Како је часопис штампан у Чешкој, претпостављамо да је исправан датум 24. март, и да је требало да буде наведено 12. март по јулијанском календару.

¹³ Следи позив за читаоце „са југа” да се, уколико су заинтересовани за овакво издање, пријаве редакцији. Anonym, 1872: *Oznámili jsme již...* U: *Slovanský svět* 1, br. 3, str. 112.

је овај други већ био стигао у Праг. Несумњиво се овде ради о Призренцу; ко је био онај хрватски писац, остаје непознаница.

Како бисмо макар делимично расветлили ову загонетку, морамо се ослонити на неке текстове у самом часопису, на оне чланке где са великом сигурношћу претпостављамо да су потекли из Призренчевог пера. Додуше – целу ствар компликује чињеница да већина реферата, студија, приказа и чланака није потписана, и уколико ипак наилазимо на потпис, онда се већином ради о скраћеници или шифри аутора. Према нашем мишљењу тако је Призренац аутор текста „Народно позориште у Београду”, који је са потписом „-ević” изашао у другом броју од 19. фебруара са ознаком да се ради о оригиналном писму послатом из Београда,¹⁴ као и реферат о историјској трагедији „Пођебрадовна” Франтишека Закрејса (1839–1907), која је била премијерно приказана 4. марта 1872. у прашком тзв. „Привременом позоришту” („Prozatímní divadlo”).¹⁵ Као оригинално писмо из Београда објављена је и анализа под називом „Русија и Србија” потписана шифром „---ič”, за коју такође сматрамо да потиче од Призренца.¹⁶ Манојло Ђорђевић Призренац ипак је бар једном наведен као аутор, мада индиректно. У седмом броју „Словенског света”, који је изашао 30. маја 1872, дакле после Призренчевог хапшења, испод наслова „Србија пре и после пута кнеза Милана у Ливадију”, уместо очекиваног шестог дела тог чланка наведена је изјава редакције да „објављивање овог текста није могуће наставити, пошто је његов приређивач, г. Манојло Ђорђевић из Београда“ заједно са издавачем овог листа још увек у притвору”.¹⁷ „Србија пре и после пута кнеза Милана у Ливадију” додуше није једини текст у „Словенском свету”, који се бави српским питањима, али је свакако најобимнији. Излазио је у деловима од другог до шестог броја и као што смо навели, због познатих дешавања у мају месецу није био завршен. Ова изузетна политолошка анализа ситуације у тадашњој Србији и њених односа према Русији, али и другим европским државама, настала је као одјек посете Милана Обреновића цару Александру II у Ливадији на Криму; оно што нас на овом месту занима међу-

¹⁴ Текст показује добро познавање тадашњег београдског позоришног живота, аутор се жали, на пример, на велики број превода позоришних комада тако да „уколико их гледамо, чини нам се, као да и нисмо у Народном позоришту.” -ević, 1872: *Národní divadlo v Bělehradě*. U: *Slovanský svět* 1, br. 2, str. 69–70.

¹⁵ Рецензија наводи и „неке напомене за које би се такође могао заинтересовати шири круг словенске публике”, и не само чешке. Anonym, 1872: *Poděbradovna*. U: *Slovanský svět* 1, br. 5, str. 166–168.

¹⁶ Текст је датиран „на Божић 1871”. (мисли се сигурно на Божић по јулијанском календару). ---ič, 1872: *Rusko a Srbsko*. U: *Slovanský svět* 1, br. 1, str. 10–13. Овом шифром је потписан и кратак чланак „Народно позориште у Загребу” са ознаком „оригинално писмо” без уобичајеног навођења одакле је писмо послато. Уколико није овај текст рад непознатог хрватског сарадника, не искључујемо могућност да је Призренац написао и ово писмо. ---ič, 1872: U: *Národní divadlo v Záhřebě*. *Slovanský svět* 1, br. 1, str. 39.

¹⁷ „Србија ...” иначе није ни у једном наставку потписана. Поменута изјава се наставља објављивањем да је због тога редакција принуђена да од броја 8 почне са објављивањем чланака о Бугарима. Anonym, 1872: *Srbsko před a po cestě knížete Milana do Livadie*. *Slovanský svět* 1, br. 7, str. 219–220.

тим је нешто друго – у фусноти редакције на крају првог (фебруарског) дела стоји да „чланак потиче из родољубивих српских кругова и зато га објављујемо без измена онако како смо га добили...”¹⁸ Дакле, судећи по том наводу, у то време је Призренац још увек био у Београду.

Сви поменути текстови се логиком и интертекстуалном повезаношћу уклапају у идејну целину двеју области – позоришта и политичког коментара (или политикологије, како бисмо то данас назвали) – које су пратиле Манојла Ђорђевића Призренца целог живота. Чињенице које смо представили дозвољавају нам да закључимо и предложимо ову претпоставку: Призренац је сарадњу са „Словенским светом”, односно њеним власником Онджејом Гинтером-Прелучевим, започео почетком 1872. године, можда већ крајем претходне године.¹⁹ Првих неколика чланака је послао редакцији још из Београда – ту спадају чланци „Русија и Србија” у првом броју часописа, затим почетак анализе „Србија пре и после пута кнеза Милана у Ливадију” и чланак о београдском Народном позоришту. Према цитираном извештају редакције у трећем броју од 24. марта, Призренац је већ тада био у Прагу. Уколико прихватимо да је он и аутор реферата о поставци драме „Пођебрадовна”, као што према нашем убеђењу и јесте, онда је допутовао у Праг убрзо после 7. марта, тачније између 7. и 24. марта 1872. године. Реферат потпуно произилази из критика, које су биле објављене после премијере 4. марта и репризе 7. марта у чешкој штампи; и више је него очигледно да аутор реферата није био присутан ни на једној представи – донекле је и сам свестан неоригиналности свог реферата и обећава, пошто је начуо да се припрема штампано издање драме, да ће у будућности написати детаљнију анализу овог комада. Значај овог текста је не само у томе што се овде ради о првој позоришној критици будућег драмског писца, већ и у томе што је ово вероватно први објављен текст, који је Призренац написао по доласку у Праг. Да ли је Призренац у периоду пре хапшења објавио неке своје чланке и у другим чешким листовима, као што наводи Раушар, остаје непознато.

Ту се наравно поставља и питање, на ком језику је Призренац поменуте текстове писао, односно какво је било његово познавање чешког језика и где је стекао то знање – ово питање нас поново враћа назад у Београд, дакле у те године пишчевог живота, које су највише обавијене велом (нашег) незнања. Раушар у поменутом некрологу помиње да је на почетку прашког боравка његово непознавање језика проузроковало доста невоља, ми међутим ипак мислимо да је још пре доласка у Праг знао чешки језик, макар пасивно. Нисмо ни у могућности да уста-

¹⁸ Прва два дела чланка су за разлику од каснијих делова структурисани са поднасловима „I Друштвени став народа у Србији” и „II Успомене на политику Србије пре Ливадије, поготово током последњих дана пред овим преокретом”. Anonym, 1872: *Srbsko před a po cestě knížete Milana do Livadie*. *Slovanský svět* 1, br. 2, str. 49–53; br. 3, str. 81–86; br. 4, str. 113–118; br. 5, str. 151–155; br. 6, str. 189–195.

¹⁹ На ову чињеницу би могао указивати почетак уводне „Речи читаоцима” од стране редакције која „је приступила да спроведе у живот ову идеју (тј. издавање „Словенског света” још пре неколика недеља”. Anonym, (1872: *Slovo k čtenářům*. *Slovanský svět* 1, br. 1, str. 1.

новимо да ли је поменуте текстове – и оне настале још у Београду, и ове, које је написао тек након свог доласка у Праг за „Словенски свет” – писао на чешком, уз помоћ неког чешког пријатеља, или пак на српском с тим да је после неко други то преводио на чешки; како су ти текстови пролазили кроз редакцијски процес коректура и лекторисања од стране његових колега, језички трагови, који би нам дозволили да се приклонимо једној или другој варијанти, избрисани су. Први Призренчев аутограф на чешком – писмо Франтишеку Бартелу, које је написао из затвора у новембру 1872. године – свакако је састављено на течном чешком, без иједног одступања од тадашње језичке норме. Мада је могуће да је ту затражио помоћ неког свог чешког друга у затвору (у неким писмима наилазимо на извесне србизме, углавном на лексичком и стилском плану), без сумње остаје чињеница да је чешки научио беспрекорно. Врло је могуће да је још у Београду имао прилике да чита чешку штампу, али и да се упозна и дружи са бројним Чесима, који су ту живели. Ми нажалост нисмо дошли до неких доказа о његовим контактима са Чесима у Београду пре његовог одласка у Чешку, али ипак чињеница да је свој првенац – „Вилино коло или Смрт кнеза Михајла Обреновића” објавио у београдској штампарији Велимира Валожића (Денић, 2003: стр. 12–13) пореклом Чеха – могла би да буде макар наговештај да је београдске Чехе познавао.

Према нашем мишљењу управо је Велимир Валожић кључна личност, која је заслужна за Призренчев одлазак у Праг. У његовој заоставштини, која се чува у Прагу, поред преписке Призренац – Бартел, налазе се и писма која је Валожић слао Бартелу из Београда у Праг; реч је о укупно 82 писма из периода од 1870. до 1882. године, углавном пословног садржаја. Бартел и Валожић су размењивали графички материјал, преко Валожића је овим путем код Бартела наручивао И. Бајлони за своју кафану неке чешке часописе, Бартел је израдио и дрворез за његов пословни меморандум и сл. Нас, међутим, занимају она писма где се на неки начин помиње Манојло Ђорђевић – има их укупно једанаест. Из кореспонденције, коју ћемо цитирати у даљем тексту, проистиче да се контакт између сина и оца Ђорђевића у време Призренчевог тамновања одигравао управо на релацији Валожић – Бартел и обрнуто. Призренчев отац је често долазио код Валожића да му преко њега пошаље поруке, писма, да сазна има ли шта ново... Поставља се питање зашто је од свих београдских Чеха – а сви су они били у интензивној преписци са домовином – управо Валожић био посредник између Призренца и његове породице у Београду. Одговор, који овде нудимо, се према нашем мишљењу крије у једном другом сличном случају, за који имамо у поменутој преписци поткрепљење.

Наиме, Валожић је Бартела у писму од 22. марта 1872. г., замолио да да прими, ако може, у свој Завод за дуборез једног надареног младића, који је радио већ пет година у државној штампарији, који је одлично одрадио дуборезе за уџбенике из геометрије, физике и природописа и који има велику жељу да оде у Праг, пошто је „Словен и Србин”. Своју молбу је поновио у писму од 4. априла исте године. Бартел је молбу услишио и младића је у свој завод примио на јесен 1872. го-

дине; у писму од 4. октобра Валожић већ поручује Бартелу, да поздрави Перицу, како се младић звао.

Случај је занимљив из више разлога: надарени младић је био Петар Аничих (како сазнајемо из каснијих писама), на крају XIX века један од графичких вођа државне штампарије, који је касније наставио своје школовање у штампарији Адолфа Клоса (Kloss) у Штутгарту и који је током свог прашког школовања био у контакту са утамниченим Призренцем: у писму од 21. децембра 1873. г. Призренац пита Бартела да ли би током Божићних празника могао код њега да сврати Аничих, 7. марта се жали Бартелу да га узалуд очекује већ три недеље, и поново 30. марта 1874, преко Бартела поручује Аничиху да сврати, јер мора да му пренесе важну поруку, и исту ту молбу, само упорније, понавља у писму 29. маја. Врло је могуће да је Призренац познавао свог вршњака још из Београда, свакако је у њега имао више поверења, можда и због тога, што је могао преко њега да пренесе поруку, коју не би требало да чује или чита (сва писма послата из затвора била су строго цензурисана) неко други, нарочито што га сам Бартел очигледно у затвору није посећивао. Из писама Бартелу да се учити, мада индиректно, и име другог његовог друга из београдских дана – био је то Милош, син Велимира Валожића, такође Призренчев и Аничихев вршњак; 30. децембра 1872. Призренац пита Бартела да ли може код Валожића да обезбеди неке њему неопходне књиге, и уколико Валожић те књиге не би имао, нека се обрати његовом сину, као да зна које књиге има млади Валожић у својој библиотеци. Затим, годину дана касније, 4. јануара 1874. Валожић помиње Бартелу да је његов Милош добио писмо од Призренца.²⁰

Зар није могао Валожић, као што је помогао Аничиху да се школује у Прагу, неколико месеци раније помоћи и Призренцу? Поготово што га је познавао и од раније, не само као надареног аутора, већ и као, вероватно, друга свог сина Милоша? Нажалост овде смо ускраћени за релевантни архивски материјал – први помен о Призренцу у преписци Валожић – Бартел, који се иначе у време претпостављеног одласка Призренца у Праг, све до октобра 1872. године налазио у Бечу, тек је у Валожићевем писму Бартелу од 8. фебруара 1873, у коме показује своје чуђење што Призренац њему (тј. Бартелу) још увек није објаснио, како у Београду иде лоше издавање периодичне штампе; ту је сасвим сигурно да се нису сачувала сва писма Велимира Валожића Бартелу, што се иначе види из саме преписке. Иако немамо за ову тврдњу доказе, поред поменуте аналогије са Петром Аничихем, помало је необично не само одржавање оне релације Валожић – Бартел цело време Призренчева робијања у Прагу него (и то на првом месту) чињеница да је Бартел прихватио да Призренац у његовом часопису објављује своје текстове, као и преводе, и самим тим да му обезбеди какав-такав прилив финансијских

²⁰ Милош Валожић је од јуна до августа месеца 1873. посетио Чешку и Моравску, и већим делом је боравио у Прагу. И ту је Бартел свом пословном пријатељу много помогао, као што произилази из писама Валожића Бартелу од 30. јуна и 19. августа 1873. Више је него вероватно да је током тог боравка посетио Призренца у затвору.

средстава, и на тај начин сачува његово достојанство. Ми не унемо ову везу да објаснимо другачије, но чињеницом, да је Валожић препоручио Бартелу младог писца, који је желео да упозна Златни Праг, и да је Бартел сазнавши за план издавања „Словенског света” предложио Гинтеру да ојача редакцијски тим тако што ће примити надареног младића из Београда, који је, уосталом, већ имао искуства са уређивањем и издавањем „листа за политику и узајамне одношаје јужних Славена”. Разуме се да је ова наша тврдња само хипотетична – бар до тренутка, док неко други не открије нама за сада непозната документа. Свакако бисмо желели да наведемо још две могућности: да је позив, односно понуда за посао уредника могла стићи и преко других истакнутих београдских Чеха и Словака, који су били у интензивној преписци са дређеним људима у Чешкој – ту мислимо пре свега на професора београдског Лицеја и редовног члана Друштва српске словесности Јанка Шафарика (1814–1876) као и на Франтишека Александра Заха (1807–1892), оснивача Војне академије и првог српског генерала. Судећи по једином огласу у „Словенском свету”, који је стигао из Србије и у ком се „за нашу војску” нуди посао за двојицу војних лекара II класе, можемо да претпоставимо да је Зах (или неко други из српског генералштаба) био у контакту са „Словенским светом”.²¹ Часопис је сигурно био дистрибуиран и читан у Србији, о чему поред других чињеница сведочи и (једина) порука редакције упућена у Србију, непознатом адресату, који је означен само иницијалима В. В. (Велимиру Валожићу?) – нажалост и на чешком толико нејасна, да ту само можемо претпоставити да се ради о шифрираној поруци, чији прави значај остаде скривен.²²

Да резимирамо. Призренац у Праг свакако долази касније него што то наводи Раушар, тек после оснивања „Словенског света”, средином марта 1872. године, и то на позив власника Гинтера-Прелучева, или главног уредника Тоужимског, или пак сам нудећи своје услуге и показујући заинтересованост. Могуће је да је и планирао да крене корацима неких других Срба и да упише у Прагу факултет, чим обезбеди неопходна финансијска средства. Разговор са Палацким, који смо цитирали према Раушару, уколико се стварно догодио, могао је да се одигра од средине марта месеца до почетка маја, када бива ухапшен. Можда Призренац није био задовољан својим активностима у „Словенском свету”, који је био часопис много више политички него књижевни и Призренац ту није могао да оствари своје књижевне тежње у оној мери у којој је то желео, можда је тражио још један извор прихода.

²¹ Оглас је иначе штампан паралелно на чешком и руском језику. Anonym, 1872: [Oglas] Slovanský svět 1, br. 2, prilog sa oglasima bez paginacije.

²² Текст на чешком звучи: „P[anu] V. V. V Srbs[kém] Bělehradě. Račte nás omluviti u knížete pána; o vlasteneckém slovanském smýšlení předních srbských kruhů jsme nikdy nepochybovali. Posílám, jak všem běleh[radským] abonentům, pod kříž[ovou ?] obálkou”. У преводу: „Господину В. В. У Српском Београду. Изволите нас опростити код господара кнеза; никад нисмо сумњали у родољубиво словенско убеђење истакнутих српских кругова. Шаљем, као и свим београдским претплатницима, испод коверте са крстом (?)”. Anonym, 1872: *Listárna redakce*. Slovanský svět 1, br. 4, str. 143.

Призренцу је у Прагу остало нешто више од два месеца слободног живота. Наравно не слутећи каква катастрофа наилази, сигурно је уживао пуним плућима у загрљају словенског Златног Прага. И ту су, нажалост извори штури и морамо да откопамо много јаловине да бисмо дошли до зрнца истине.

Раушар у поменутом фељтону наводи да је Призренац објављивао све чланке и преводе и у другим чешким новинама и часописима, још пре свог хапшења. Међутим ми нисмо наишли ни на један текст (осим „Словенског света”), који би ову тврдњу могао потврдити. Може бити да се ту ради о трансмисији успомена до раног периода пишчева боравка у Прагу, пошто је Призренац касније у чешким листовима заиста много објављивао. Свакако имамо на располагању барем његове текстове у „Словенском свету”, о чему смо већ говорили. На овом месту треба наша посматрања допунити чињеницом да поменути текстови у „Словенском свету” нису били једини који су се бавили Србијом. Нажалост, овде је реч о чланцима без икаквог потписа, или назнаке да би Призренац могао бити њихов аутор. Како су ови текстови пролазили кроз лектуру, ни језичка анализа не би могла да открије и помогне у атрибуцији аутора. Свакако ваља неке од ових чланака бар поменути и назначити да је врло могуће да је Призренац био њихов аутор. То је, пре свега, „Дубровачка драма”, преглед позоришне историје Дубровника, састављена на основу „Историје дубровачке драме” Армина Павића и „Порекло крвне освете код Срба”, као и неки краћи текстови о актуелним дешавањима у Србији.²³

Делатност Призренца у редакцији „Словенског света” можемо да пратимо и непосредно, на основу списка књига и часописа, које су биле послате редакцији и чији су наслови – као што је то био обичај и другде – објављивани на крају неких бројева, и то у оригиналном називу и у преводу на чешки језик. Док српских књига у таквим списковима у првим бројевима нема, у четвртном броју су наведене четири књиге српских пословних партнера Велимира Валозића, које су у Праг стигле вероватно још без консултације с Призренцем.²⁴ У петом броју, који је изашао 13. априла, дакле у последњем броју пре Призренчевог хапшења, одједном се појављују наслови чак тринаест српских књига и једног часописа, који су послати редакцији „Словенског света”, највероватније опет посредством Валозића. Сасвим смо сигурни да је те књиге затражио за своје потребе сам Призренац, зато ћемо их све навести. То су „Песме” Бранка Радичевића у издању књижаре Велимира Валозића (Београд 1872), друга свеска „Библиотеке за народ”, опет у издању В. Валозића (Београд 1872), затим „Бомбардирање Београда

²³ Аутор „Дубровачке драме” би свакако могао да буде и непознати сарадник из Хрватске. Један и други текст се налазе у првом броју; уколико је Призренац њихов аутор, морали си бити послати још из Београда. Anonym, 1872: *Drama dubrovnické*. *Slovanský svět* 1, br. 1, str. 22–27; br. 2, str. 59–64. Anonym, 1872: *Původ pokrevní msty u Srbův*. *Slovanský svět* 1, br. 1, str. 35–38.

²⁴ Реч је о роману „Сироти Богаташи” Мавра Јокаја (Нови Сад 1871), књиге непознатог енглеског аутора преведене на српски „Кобна заклетва” и „Дете растављених” (Београд 1871) и „Политички буквар” Живка Гојковића (Панчево 1871). Anonym, 1872: *Zaslané redakci tiskopisy*. U: *Slovanský svět*, 1, br. 4, str. 143.

1862.” (Београд 1872), анонимно „Јавно писмо српским регентима и њиховим министрима у име омладине српско-босанске” (Нови Сад 1872), „О томе да се књиге ‘Српске народне’ цркве преведу на српски народни језик” Богдана Јовановића (Панчево 1872), „Писмо из Мљетака” Васе Пелагића (Нови Сад 1872) и „Отворена књига дру Светозару Милетићу” Јосифа Подградића (Нови Сад 1871). Списак се завршава, што је можда за нас најзанимљивије, насловима седам позоришних комада у издању управе Српског народног позоришта у Новом Саду; наведене су „Школски надзорник”, „Честитам” и „Француско-пруски рат” Косте Трифковића, „Демон” Милана Јовановића-Морског, „Шаран” Јована Јовановића Змаја, и две драме, које је тек требало да изађу: „Краљева сеја” Милана Јовановића и „Максим Црнојевић” Лазе Костића (све Нови Сад 1872).²⁵

Овај списак је посебан због тога што нам даје могућност да завиримо у Призренчеве намере за будуће текстове, али нам нажалост не дозвољава да у потпуности откријемо његове планове. Да ли је желео да напише реферат о новосадском позоришту или о годишњици бомбардовања Београда? То вероватно никада нећемо сазнати. Уколико су постојали неки нацрти будућих текстова, као што сигурно јесу, нестали су заувек. После хапшења је следио претрес у редакцији и у стану, након кога је полиција све однела. Уосталом, уколико се Призренац у писмима из затвора жалио Бартелу на нешто, онда је то био недостатак литературе, који га је ометао да ради и још у писму од 21. октобра 1875. године, дакле три и по године после хапшења, са огорченошћу помиње нестанак „свега” из редакције. Мишљења смо да је то и главни разлог зашто имамо на располагању тако мали број архивских извора, пре свега кореспонденције, која би могла да нам пружи дубљи поглед на почетак прашког периода Манојла Ђорђевића Призренца.

Разуме се да је највише после свог доласка у Праг сарађивао са Ондржејом Гинтером-Прелучевем као власником листа и са главним уредником Јозефом Јакубом Тоужимским. Њихова преписка, нажалост, није сачувана. Можемо само да претпостављамо да је у приснијим односима био ипак са Тоужимским, који му је био ближи својим књижевним интересовањима.²⁶ Да Тоужимски није испустио Призренца из вида ни касније сведочи кратак извештај из 1881. године у часопису „Цвети” о Призренчевим преводима приповедака Прокопа Хохолоушека (1819–1864) у „Народном ослобођењу”.²⁷ Напомињемо да је Призренац још ра-

²⁵ Ваља напоменути да се међу тим књигама налази такође партитура спева Огњеслава Утјешеновића-Острожинског „Ратна песма Косовска”, са музиком Винка Хендриха, капелмајстора у Сењи у Хрватској, која је изашла у Прагу у штампарији Ем. Старог. Anonym, 1872: *Zaslané redakci tiskopisy*. U: Slovenský svět, 1, br. 5, str. 175–176.

²⁶ Тоужимски је између осталих и аутор књига „Борбе за ослобођење Србије у XIX веку” („Воје за osvození Srbska v XIX. věku”, Praha 1876), као и великог броја чланака о Србији у чешкој штампи. У другим заоставштинама се налази прилично велики број његових писама, али су сва из каснијег раздобља, углавном из 80. година 19. века.

²⁷ Радило се о приповеткама објављиваним под називом „Осветници” („Mstitelé”). J. J. T., 1881: *Česká literatura*. Květy 3, br. 11, str. 767.

није Влчека обавестио (у писму од 18. априла 1878) да је тек после великог напора успео да убеди В. Валожића да оснује „Словенску библиотеку” где би постепено излазила белетрија свих словенских народа у српском преводу и додао је да жели да почне са превођењем Хохолоушековог „Југа”.²⁸

Ипак уз помоћ сачуване Призренчеве преписке можемо, макар делимично, да предочимо круг пријатеља или пак колега са којима је успео да успостави какав-такав контакт током ових неколика недеља пре свог утамничења. Поред Петра Аничича и Гинтера са Тоужимским (остали чланови редакције су нам непознати), са сигурношћу знамо да је раније водио разговор са Вацлавом Влчком на који се позива у писму из бечког затвора од 29. јануара 1878. када га је замолио за новчану помоћ од 25 златника. Не знамо нажалост када се то десило, да ли још пре хапшења или га је Влчек посетио у затвору. Исто тако можемо да претпоставимо да је из првих недеља прашког боравка познавао Франтишека Коржинка (1831–1874),²⁹ на кога упућује Бартела поводом биографија истакнутих Хрвата за Бартелов „Славин” (писмо од 30. децембра 1872) и писца и социјалистички оријентисаног новинара Јозефа Барака (1833–1883), коме је преко Бартела 8. априла 1874. г. упутио писмо (које није сачувано). У случају Барака би ишао у прилог наше претпоставке и оглас за Бараков „Раднички лист”, који је објављен у прилогу иза првог броја „Словенског света”.³⁰ У прилогу са огласима се затим од другог броја појављује оглас на адвокатску канцеларију Јозефа Милдеа, који је неколико месеца касније у судском процесу са Призренцем бранио Гинтера, те можемо да претпоставимо да се Призренац упознао са овим истакнутим прашким правником још пре свог хапшења. Нажалост и овде нам очајно недостаје њихова међусобна преписка, па можемо износити само претпоставке.

Има један дан после Призренчева доласка у Праг, а пре његовог хапшења, за који смо детаљно информисани. У суботу 20. априла 1872. г., уз јако полицијско и војно обезбеђење били су организовани избори за Чешку земаљску скупштину. Због могућих манипулација са гласовима у центру Прага окупила се маса људи. Полиција и војска почеле су бајонетима да гоне људе и рашчишћавају улице, ухапшено је неколико стотина грађана. Нису сачувани подаци о томе колики је био број повређених. Следећи дан, у недељу 21. априла, на улицама је било мирно, али војска и полиција су и поред тога биле у приправности и патролирале су градом. Узнемирани Призренац тог дана одлази у пошту и око 10 сати увече

²⁸ Колико нам је познато, тај пројекат није успео. Тротомни циклус „Југ” из (1862–1863) са поднасловом „Историјско-романтичне слике из југословенске историје” у српском преводу у потпуности никада није изашао.

²⁹ Франтишек Коржинек (František Kořínek) је 1868. године објавио књигу „Слика словенског света са политичко-народног гледишта” („Obraz světa slovanského s hlediště politicko-národního”), и годину раније, током свог боравка у Загребу „Obću povestnicu za srednje škole. Dio III. Noví vek”.

³⁰ Барак се овом огласу за „Раднички лист” („Dělnické listy”), који носи поднаслов „Политички, поучан и забаван часопис за радништво чешко-словенске” („Časopis politický, poučný a zábavný pro dělnictvo česko-slovanské”) наводи као издавач и главни уредник. Anonym, 1872: [Oglas]. U: Slovanský svět. 1, br. 1, prilog sa oglasima bez paginacije.

шаље, вероватно без знања и консултације са Гинтером, телеграм Николају Петровићу Гиљарову-Платонову (1824–1887), уреднику московског дневника „Савременија извјестија” и Михаилу Никифоровићу Каткову (1818–1887) уреднику „Московских ведомости”. Телеграм, који је Призренац потписао са „Викентјевић”, што је било име које је понекад користио Гинтер, задржан је у Кракову. Горе поменути чланак „Московски листови пред прашком полицијом”, којим се руководио, цитира и текст телеграма: „20 000 војника пуни улице града, није могуће стићи кући, нити изаћи из зграде. Ударају кундацима. У име права и хуманости, молимо за помоћ руску браћу – тучени Пражани.”³¹

Две недеље касније, 3. маја 1872., Призренац и Гинтер лишени су слободе, просторије редакције као и Гинтеров стан (тамо је иначе живео и Призренац) полиција је претресла у намери да нађе концепт телеграма и том приликом је однела велики број рукописа и писама (Arbes, 1896: стр. 315–316). Призренац је одмах након хапшења признао да је телеграм написао и послао. Гинтер се бранио да ништа није знао и на крају је био ослобођен кривице. Призренац је на главном претресу 26. августа осуђен на шест година затвора на основу § 58. Кривичног законика за велеиздају (првобитно је тужилац предлагао 12 година) и 26. септембра, када је врховни суд одбио његову жалбу, пресуда је постала правоснажна. Два дана касније, на дан Св. Вацлава, Призренац је премештен из притвора у затвор Св. Вацлава (Arbes, 1896: стр. 336 и 341).

Овакво су се завршили слободни дани Манојла Ђорђевића Призренца у Златном Прагу. Наравно да је то значило и крај његове каријере у „Словенском свету”, који је ионако престао да излази крајем исте године. Призренац се није предао – одмах, чим му се указала прилика, почео је да ради, пише, преводи, покушавао је да остане присутан у књижевном свету, бар чешком, и био је у томе успешан. Поред старосрпске, ово је још једна значајна димензија Призренца – писца и новинара који се целог свог живота ослањао на чешку културу, књижевност, драмску традицију и журналистику.

ИЗВОРИ

LP F. Bartela, přijatá korespondence: *dopisy Manojla ĎorĎeviče Prizrenca*. – Literární archiv Památníku Národního písemnictví Praha.

LP F. Bartela, přijatá korespondence: *dopisy Velimira Valožiče*. – Literární archiv Památníku Národního písemnictví Praha.

LP F. V. Vlčka, přijatá korespondence: *dopisy Manojla ĎorĎeviče Prizrenca*. – Literární archiv Památníku Národního písemnictví Praha.

³¹ „20 000 vojáků naplňuje ulice města, nelze domů se dostat, nelze z domu na ulici. Bijí pařbami. Ve jménu práva a lidskosti prosíme o pomoc ruských bratří – bití Pražané.” Anonym, 1872: *Moskevské listy před pražskou policií*. U: Slovenský svět 1, br. 11, str. 322.

LP J. Z. Raušara, přijatá korespondence: *dopisy Manojla Đorđević Prizrenca*. – Literární archiv Památníku Národního písemnictví Praha.

ЛИТЕРАТУРА

- АНОНИМ, 1896. *Манојло Ђорђевић Призренац*. Босанска вила XI, 1896, бр. 14, стр. 232.
- Аноним (= Манојло Ђорђевић Призренац ?). 1872. *Poděbradovna*. U: Slovánský svět 1, br. 5, str. 166–168.
- Аноним (= Манојло Ђорђевић Призренац), 1878. *Práva a nároky Srbska*. U: Národní listy. 18, I – br. 104 (27. 04. 1878), str. 1; II – бр. 105 (28. 04. 1878), str. 2; III – br. 107 (01. 05. 1878), str. 1; IV – br. 109 (03. 05. 1878), str. 2; V – br. 112 (Prilog uz broj 112, 07. 05. 1878), str. 1.
- Аноним (= Манојло Ђорђевић Призренац) (1872). *Srbsko před a po cestě knížete Milana do Livadie*. U: Slovánský svět 1, br. 2, str. 49–53; br. 3, str. 81–86; br. 4, str. 113–118; br. 5, str. 151–155; br. 6, str. 189–195.
- Аноним (1872). *Slovo k čtenářům*. U: Slovánský svět 1, br. 1, str. 1.
- Аноним (1872). [*Oglas*] U: Slovánský svět 1, br. 2, prilog sa oglasima bez paginacije.
- Аноним (1872). *Drama dubrovnícké*. U: Slovánský svět 1, br. 1, str. 22–27; br. 2, str. 59–64.
- Аноним (1872). *Listárna redakce*. U: Slovánský svět 1, br. 4, str. 143.
- Аноним (1872). *Oznámili jsme již...* U: Slovánský svět 1, br. 3, str. 112.
- Аноним (1872). [*Oglas*]. U: Slovenski svet 1, br. 1, prilog sa oglasima bez paginacije.
- Аноним (1872). *Moskevské listy před pražskou policií*. U: Slovánský svět 1, br. 11, str. 321–326; br. 12, str. 349–351.
- Аноним (1872). *Původ pokrevní msty u Srbův*. U: Slovánský svět 1, br. 1, str. 35–38.
- Аноним (1872). *Zaslané redakci tiskopisy*. U: Slovánský svět, 1, br. 4, str. 143.
- Аноним (1872). *Zaslané redakci tiskopisy*. U: Slovenský svět, 1, br. 5, str. 175–176.
- Аноним (1877). [*Prohlášení*]. Slovenský svět, prilog bez paginacije iz decembra 1871. g. U: Slovenský svět, 1, ukoričeno pred broj 1.
- Аноним (1877). *Úmrtí*. U: Posel z Prahy, br. 224 (15. 8. 1877), str. 2.
- Аноним (1877). *Srb Manojlo Jovanović Đorđević*. U: Národní listy 17, br. 9 (10. 01. 1877), str. 2.
- ARBES. 1896: Arbes, J. (1896). *Persekuce lidu českého v letech 1869-1873. Dodatkem k druhému vydání Pláč Koruny české*. Praha.
- БОВАН, 2002: Денић В. (2002). *Манојло Ђорђевић Призренац : Живої и дело*. Приштина: Народна и универзитетска Библиотека „Иво Андрић“.
- ДЕНИЋ, 2002: Денић, С. (2002). *Манојло Ђорђевић Призренац, књижевник*. (св. 14, 2002, стр. 227–236). Баштина, Приштина – Лепосавић.
- ДЕНИЋ, 2003: Денић, С. (2003). *Књижевно дело Манојла Ђорђевића Призренца*. Приштина: Институт за српску културу.

- Đorđević (= Manojlo Đorđević Prizrenac). 1874. *Škipetari*. U: *Obrazy života*. 4, č. 18, str. 278–280.
- ević (= Manojlo Đorđević Prizrenac). 1872. *Národní divadlo v Bělehradě*. U: *Slovanský svět* 1, br. 2, str. 69–70.
- ič (= Manojlo Đorđević Prizrenac ?). 1872. U: *Národní divadlo v Záhřebě*. U: *Slovanský svět* 1, br. 1, str. 39.
- ič (= Manojlo Đorđević Prizrenac). 1872. *Rusko a Srbsko*. U: *Slovanský svět* 1, br. 1, str. 1–13.
- J. J. T., 1881: Toužimský J. J. (1881). *Česká literatura*. Květy 3, br. 11, str. 767.
- M (= Manojlo Đorđević Prizrenac?). 1878. *Z Bělehradu, 30. dubna*. U: *Národní listy*. 18, br. 107 (01. 05. 1878), str. 1.
- Raušar, 1896: *Manojlo Đorđević Prizrenac, srbský spisovatel*. U: *Národní listy* 36, br. 252 (12. 09. 1896), str. 1.
- RAUŠAR, 1907: Raušar, J. Z. (1907). *Procházka srbským Parnassem*. Praha.
- RAUŠAR, 1937: Raušar, J. Z. (1937): *Srbští studenti v letech šedesátých a sedmdesátých minulého století v Praze v popředí národního hnutí. II. Manojlo Đorđević*. U: *Večerník Národních listů* 77, br. 94 (05. 04. 1937), str. 4.

Jaromir A. Linda

MANOJLO ĐORĐEVIĆ PRIZRENAC AS THE EDITOR OF
THE CZECH-RUSSIAN JOURNAL
„THE SLAVIC WORLD” IN 1872³²

Summary

The study builds upon monographs by Vladimir Bovan (2002) and Sunčica Denić (2003) on Manojlo Đorđević Prizrenac and tries to answer some unresolved questions for now: when, how and for what reasons Prizrenac came in Prague? What was he doing there and why did Austrian authorities arrest him? With the use of, until now, unknown sources in the Museum of Czech Literature in Prague and the Czech press from that period we concluded that Prizrenac arrived in Prague in March 1872, probably with the help of Belgrade publisher Velimir Valožić, to work as editor of the newly established Czech-Russian journal "Slavic world" of Ondřej Günther-Prelučev, and only until May 3 the same year he was arrested for the telegram which was sent to Moscow newspapers. In August of that year he was convicted of treason and sentenced to 6 years in prison and eventually released in January in 1877. The study first analyzes "Slavic world" and the period of Prizren in Prague until his arrest, as well as the background and circumstances of his departure from Belgrade. One of the results is the discovery of several previously unknown texts by journalist Manojlo Đorđević Prizrenac, regarding Kosovo and Metohija, as well as articles which he had such as "Rights and demands of Serbia" and "Škipetari".

Key words: Manojlo Đorđević Prizrenac, Prague, journal "Slavic world", Ondřej Günther-Prelučev, Josef Jakub Toužimský, Velimir Valožić, František Bartel, Václav Vlček, Josef Zdeněk Raušar.

³² Рад је примљен 13. јула 2012, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 19. децембра 2012.